

ДО БІОГРАФІЇ АКАДЕМІКА М. КАЩЕНКА

Розглянуто джерела про життя, науково-організаційну, громадську та педагогічну діяльність академіка М. Кащенко. Відмічено, що найбільший пласт інформації містить особовий фонд М. Кащенко в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ф. 11), використано матеріали Державного архіву міста Києва. Досліджено цінну джерельну інформацію в Інституті рукопису НБУВ.

Ключові слова: академік, особовий фонд, біографічні джерела, наукові праці, періодичні видання, листи.

Рассмотрены источники о жизни, научно-организационной, общественной и педагогической деятельности академика Н. Кащенко. Отмечено, что наибольший пласт информации содержит личный фонд Н. Кащенко в Институте архивоведения Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского (ф. 11), использованы материалы Государственного архива города Киева. Изучено ценную источниковую информацию в Институте рукописи НБУВ.

Ключевые слова: академик, личный фонд, биографические источники, научные труды, периодические издания, письма.

The article analyses the sources which describe life, scientific-organizational, social and pedagogical activities of academician M. Kashchenko. It was noted that private Kashchenko's fund at the Institute of Archival Science of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky contains a lot of information, and the materials of the Kyiv State Archive and the Institute of Manuscripts were also used.

Key words: academician, private fund, biographical sources, scientific papers, periodicals, letters.

Нові історичні умови, в яких функціонує українське суспільство, сприяли посиленню уваги до вивчення життя та діяльності багатьох персонажів української історії, відновленню наукового інтересу до біографістики. З видатних діячів історії України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. чільне місце займає академік Микола Феофанович Кащенко (1855-1935).

М. Кащенко – видатний учений-біолог, ембріолог, зоолог, основоположник сибірського садівництва, брав активну участь у створенні Української академії наук. Він очолював фізико-математичний відділ УАН, був організатором і директором Зоологічного музею та Акліматизаційного саду АН України. Наукові дослідження вченого присвячені проблемам патологічної ембріології, зоології, акліматизації і селекції лікарських і південних плодівих рослин. М. Кащенко – автор понад 200 наукових праць. Учений, незважаючи на його внесок у розвиток науки, мало відомий нащадкам.

Література про М. Кащенко незначна, в основному обмежується довідковими матеріалами в енциклопедіях і біографічних словниках, ім'я вченого згадується в оглядових працях та статтях. Серед останніх видань принципово новим підходом до викладу історії науки відзначається видання «Члени-засновники НАН України», зокрема важливою з цієї точки зору є стаття С. Рудої [1].

Водночас виявлено багато недостатньо вивчених питань у дослідженні життєвого і творчого шляху

вченого. В сучасних умовах набуває особливого значення громадська, педагогічна та науково-організаційна діяльність академіка, детальний аналіз його внеску в розвиток науки. Не вирішеність зазначених проблем у значною мірою пояснюється обмеженим аналізом джерельної бази, а тому вважаємо за необхідне дослідити за архівними джерелами сторінки з біографії вченого, його праці, науковий доробок.

Найбільший пласт інформації містить особовий фонд М. Кащенко в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ф. 11. 4 описи. 455 од. зб.), Державний архів міста Києва (ф. 18. Київський політехнічний інститут). Цінна інформація знаходиться в Інституті рукопису НБУВ (ф. 1).

Кожна група архівних документів особового фонду Інституту архівознавства НБУВ містить відомості, що відображають певні етапи діяльності академіка М. Кащенко. Документи особового фонду М. Кащенко складають 4 описи: 1 – праці фондоутворювача і матеріали до них; 2 – документи біографічні і стосовно діяльності; 3 – листування; 4 – матеріали, зібрані вченим.

Документи першого опису поділено на два розділи. Перший розділ – наукові і науково-популярні праці (складає 204 од. з 1883 р. до 1934 р.), систематизовані за хронологією, до якого належать ілюстрації до праць (малюнки, фотографії та негативи). Другий

розділ – літературні праці – нараховує 9 робіт з 1870 до 1926 р., які також систематизовані у хронології.

Документи другого опису розбиті на два розділи. До першого увійшли документи біографічного характеру, крім власних біографічних документів, – фотографії і спогади про М. Кашенка. Розділ складається із 58 справ за 1890-1940 рр. Справи систематизовано за тематичним принципом: біографічні документи, фотографії, документи, присвячені пам'яті М. Кашенка. Другий розділ – документи про діяльність, поділено на такі підрозділи: перший – діяльність академіка АН УРСР; другий – педагогічна діяльність; третій – діяльність директора Київського акліматсаду. Розділ нараховує 45 справ за 1892-1933 рр. У підрозділах справи систематизовані за хронологією.

Документи третього опису – листування – поділено на два розділи: перший – листи М. Кашенка; другий – листи до нього. Одиниці зберігання систематизовано за алфавітом прізвищ кореспондентів. До третього опису також належать дарчі написи М. Кашенка, систематизовані за алфавітом дарувальника. Усього в описі 39 справ за 1892-1934 рр.

До документів четвертого опису – матеріалів, зібраних М. Кашенком, належать статті з акліматизації рослин колег М. Кашенка, документи про розведення лікарських рослин у Росії, некролог про смерть професора Харківського університету З. Стрельцова, матеріали з історії створення Української академії наук за 1918 рік. Усього в описі 16 справ.

Аналіз структурування джерельної бази дозволив класифікувати увесь комплекс документальних джерел за певними групами. До першої групи віднесено ті, що склали науковий доробок ученого. Основне джерело вивчення спадщини будь-якого вченого – його твори. На сьогодні виявлено понад 200 праць дослідника. Вивчення праць М. Кашенка дозволило проаналізувати еволюцію його переконань та досліджень, ставлення до праць його попередників, використану джерельну базу та методику її опрацювання. Комплексний аналіз тематики допоміг вирішити й принципове питання про причетність дослідника до існуючих у першій третині ХХ ст. напрямів біологічної науки.

Серед опрацьованих робіт М. Кашенка особливу увагу привертають докторська дисертація «Эпителий человеческого хориона и его роль в гистогенезе послета» (1884) [2]; монографія «История развития тритона» (1887) [3]; монографія у співавторстві «Основы эмбриологии и краткий курс истории развития человека и некоторых животных» (до 1888) [4]; «Обзор млекопитающих западной Сибири и Туркестана» (1905) [5]; «Обзоры деятельности отдела лекарственных растений Киевского акклиматсада» (1915-1921) [6].

Як джерельну базу, автором було розглянуто підручник – керівництво з ембріології «Основы эмбриологии и краткий курс истории развития человека и некоторых животных», який в останні роки свого життя почав укладати його науковий керівник З. Стрельцов, закінчував М. Кашенко [7].

В архіві М. Кашенка знаходиться посібник для популяризації гістології, автор підбирав різні варіанти назв: «Ключ до практичного вивчення гістології (на

порівняльно-анатомічній основі), або (порівняльним шляхом), або (філогенетичним шляхом). Азбука (елементи) практичної гістології. Практична тваринна пластиво-морфологія. Елементи тваринної пластиво-морфології. Практичний курс з вивчення гістологічних елементів. Коротке керівництво з вивчення гістологічних елементів і тканин» [8].

М. Кашенко видав підручник за курсом лекцій, які читав у Харківському університеті, у передмові до якого писав: «Не тільки в російській, але навіть у іноземній літературі не існувало такого підручника, котрий міг би з користю використовуватися людиною, котра вперше взялася за мікроскоп. У більшості випадків ці підручники або зовсім не дають необхідних технічних відомостей або вони бувають надто всеохопливі, тому початківець губиться в масі пропонованих йому спостережень. Я хочу дати початківцю лише підготовку до подальшого повного вивчення науки. Ця книга представляє майже точну передачу практичного курсу порівняльної гістології, прочитаного мною в 1884-85 рр. для медиків Харківського університету» [8, арк. 16].

Першоджерела, що висвітлюють педагогічну роботу, доповнив курс лекцій із зоології «Краткое руководство по зоологии преимущественно для студентов медицины» (1891-1892), виданий окремою книгою, що була першим в імператорській Росії посібником із зоології для студентів медичних факультетів, написаним російською мовою. М. Кашенко вважав, що «у буквальному сенсі керівництвом, а не першоджерелом; джерелом відомостей для студента з предметів природничих знань можуть служити тільки демонстраційні лекції і практичні заняття; підручник повинен лише приводити в систему відомості і допомагати в запам'ятовуванні того, що не може бути твердо засвоєно на лекціях» [9].

Важливим фактом є те, що зоолог активно цікавився палеонтологією і археологією. М. Кашенко брав участь у розкопках на околицях Томська, результати яких опубліковані в роботі «Скелет мамонта со следами употребления некоторых частей тела этого животного в пищу современным ему человеком» (1901) [10]. Ця знахідка була дуже важливою, оскільки у період в Росії було лише два скелети мамонта (Зоологічний музей АН і Зоологічний музей Московського університету).

У 1883 році М. Кашенко видав роботу «Об атрофических человеческих зародышах» [11], яка на той час була першою і єдиною на цю тему. Лише у 1887 році вийшла робота К. Джіакоміні про людські атрофічні зародки. Західні науковці одногласно віддали йому лаври першості в новій галузі ембріології. Стаття М. Кашенка була надрукована у «Працях Медичної секції товариства дослідних наук при Харківському університеті», а цього видання на заході ніхто не читав, тому стаття залишилася не оцінена. Цією роботою, по суті, М. Кашенко вступив у світ науки як першопрохідник.

Велику цінність становить книга «Смерть и долголетие с биологической точки зрения» [12], яку М. Кашенко видав у 1914 р. Це був підсумок його власних роздумів, суперечок та висновків з практики,

а також аналіз праць І. Мечникова. Цікаві висновки зробив М. Кашенко про те, що у русі, рухливості живих організмів закладено продовження життя. Згусті речовини стримують рушійні процеси в людському організмі, а їх накопичення зумовлює передчасну смерть.

З науковими працями співзвучні і лекції «Жизнь и смерть» [13], «Опыты омоложения и правила долготелетия», у яких розкрито способи омолодження – «спокійний і добрий настрій», «раціональний спосіб життя» [14].

У 1900 р. М. Кашенко видав «Определитель млекопитающих животных Томского края», який уперше в Росії містив точні відомості про усіх ссавців певної місцевості [15]. Цей твір не втратив свого значення і до сьогодні. На нього посилаються відомі зоологи, як наприклад, професор С. Огнев у книзі «Звери СССР» та ін. Наукові визначники тварин почали виходити лише після 1917 року. Вчений опублікував «Определитель млекопитающих животных Томского края. С приложением краткого описания способов их первоначальной обработки» (1900), де вказано: ... «для безкоштовного розповсюдження серед осіб, котрі можуть чим-небудь сприяти справі вивчення Сибіру в зоологічному відношенні» [15].

Окрему групу джерел становлять статті, доповіді, лекції: «Четырехнедельный человеческий зародыш» (1885); «Дикая джунгарская лошадь» (90-ті роки XIX ст.); «Ядовитые змеи Западной Сибири и Туркестана» (1909); «Три сорта кукурузы для Томской губернии» (1909); «О необходимости более тщательного изучения народных лекарственных растений» (1916); «Обзор деятельности акклиматизационного сада профессора Н. Ф. Кашенко по отделу лекарственных растений за 1917 г.» (1917); «О зоотомической лаборатории Украинской Академии наук» (1918); «О значении фаунистических исследований» (1920); «Киевский акклиматизационный сад, его происхождение и теперешняя работа» (1928), а також відгуки на наукові праці інших учених (1898-1899) [16].

Документи, що висвітлили діяльність Акліматизаційного саду, дають інформативні дані, серед важливих джерел – публікація «Перші кроки мого акліматизаційного розсадника в м. Київ» (1914 р.). Вчений писав, що роботи в саду почалися у червні 1913 року, далі визначав завдання, які стояли перед Акліматизаційним садом. У статті автор описав акліматизацію шляхом відбору сіянів, виведення нових культурних сортів через гібридизацію [17].

Важливим джерелом дослідження є звіти академіка М. Кашенка, які містять цінну інформацію про діяльність Акліматизаційного саду. Автор повідомляв, що спочатку заснував Акліматизаційний сад у 1913 році як власну справу, у 1915 р. Його перенесено на більшу площу (майже ¼ га), що належала Київському політехнічному інституту, а з 1918 року приєднано до УАН як одну з установ, проте наприкінці літа 1921 року найкращу ділянку на садибі КПІ силоміць було відібрано [18].

Службову та громадську діяльність М. Кашенка охарактеризовано у статті «О некоторых сторонах предстоящей деятельности Томского отдела Московского общества сельского хозяйства» [19]. У цій праці

вчений визначив перед товариством конкретні завдання, виділивши основне – з'ясувати стан розвинених галузей сільського господарства – хліборобства, лісництва, бджільництва, рибальства, промислового мисливства та інших. Звернув увагу на недоліки їх розвитку, причини та шляхи усунення; наголосив на існуванні темних сторін промислового мисливства і неправильних методах (браконьєрство). Наголосив на важливості розведення та збору лікарських рослин.

Вчений писав, що до завдань товариства належить не лише діяльність, спрямована на виробництво сільськогосподарських продуктів, а і їх переробка, зокрема виготовлення масла кедрових горіхів, акліматизація риби (річковий рак), приручення лося та розвиток плідництва. У діяльності майбутнього товариства М. Кашенко бачив тісне злиття, з одного боку, представників науки, з іншого – практичних діячів.

У 1928 році у науково-популярній роботі «Перетворення живої природи», зупиняючись на поглядах багатьох біологів-генетиків про причини мінливості, М. Кашенко писав: «Щодо мого особистого погляду, то він децю інший. Факти, що їх наведено раніш, примушують припускати, що зовнішні умови більш-менш змінюють нащадків», далі пропонується гіпотеза підсушування рослин, описано техніку гібридизації та наслідки акліматизації [20].

Комплекс питань, пов'язаних з науковою творчістю М. Кашенка, можна вивчити на основі документа «Коротка записка про наслідки моєї наукової діяльності» [21], який дав короткі, але інформаційно насичені та цілком достовірні відомості про практичне значення робіт ученого. В кінці документа стоїть автограф М. Кашенка.

Важливим елементом особового фонду вчених є робочі матеріали до наукових праць. Вони сприяють пізнанню творчої лабораторії автора, еволюції його поглядів, розумінню історії наукових відкриттів. Значну інформативну та емоційну насиченість містять нотатки М. Кашенка про експедиції на Алтай у 1888 р. і на Сибірські озера у 1891 р., щоденник зоологічної експедиції 1900 р. та інші щоденникові записи, які висвітлили дослідження вченого з рослинного і тваринного світу Сибіру.

Певну цінність для з'ясування місця та ролі в науковому та громадському житті країни мають ювілейні статті, присвячені річницям його народження. У них ми знаходимо біографічні відомості, дані про результати досліджень, назви наукових праць тощо. Значні за обсягом і важливі за змістом відомості про наукову діяльність містяться в ілюстративних документах до наукових праць М. Кашенка (малюнки, фотонегативи, діапозитиви, фотографії препаратів, рослин, тварин) (80-ті роки XIX ст. – 1934 р.).

Особливо цікавим для аналізу і маловідомим є те, що перу науковця-біолога належить група літературних творів: дві фантастичні повісті «Миражи» та «Через тисячу лет. Рассказ Нила Зарубина»; чотири п'єси, вірші.

До другої групи відносять джерела, що висвічують факти із життя М. Кашенка, тобто документи біографічного характеру, які збереглися у невеликій кількості. Серед них основними є декілька варіантів автобіографій і автобіографічних спогадів [22].

Значну інформацію складають джерела про становлення вченого та його шлях у науку:

1.2 – свідоцтво про присвоєння звання повітового лікаря (1880);

1.3 – диплом доктора медицини, виданий Харківським університетом (1884);

1.4 – подання університету про присудження М. Кашенку ступеня доктора зоології (1901);

1.5 – посвідчення академіка АН УРСР (1919);

1.6 – посвідчення про обрання дійсним почесним членом товариств, комітетів та інститутів (1890-1917). Згадані документи не лише становлять інтерес для дослідження, вони відбивають окремі етапи та цікаві факти з історії науки.

Особливу інформаційну цінність мають спогади, де М. Кашенко повідомив, що у 1922 р. його було запрошено взяти участь у роботі Всеукраїнської зоологічної конференції та Другої конференції київських зоологів, яку організовано зоологічною секцією Фізико-математичного відділення УАН. На обох конференціях учений був обраний почесним головою. Наслідком конференцій стало створення при УАН асоціації зоологів. М. Кашенко брав участь у наукових з'їздах: у квітні 1882 р. – в Анатомічному з'їзді в Лейпцигу, у 1887 р. – у кількох з'їздах, що відбувалися майже одночасно у Москві: Міжнародному антропологічному (1-8 квітня), Міжнародному зоологічному (10-18 квітня), Акліматизаційному ботаніко-зоологічному (22-30 квітня), у 1896 р. – у X Археологічному з'їзді у Ризі (1-15 серпня).

Особливу групу становлять документи, представлені брошурами, журнальними публікаціями, статтями з газет, які навіть зберегли помітки вченого, висвітлюють його ставлення до міжнародних, наукових та суспільних подій. Виявлені джерела відображають творчу та різноманітну роботу вченого.

У фонді М. Кашенка зберігаються дарчі написи Н. Безбоки, М. Данилевського, П. Маркушина, В. Сапжнікова та ін.

До третьої групи належать джерела, що висвітлюють службу та педагогічну діяльність ученого протягом усього життя, зокрема розклад лекцій у Томському університеті на медичному факультеті (1911-1912); заява про участь у конкурсі на заміщення вакантної посади завідуючого кафедрою зоології Київського політехнічного інституту (1911); програми курсів лекцій із садівництва та багато інших.

Документальний склад третьої групи репрезентований постановою про призначення дійсним членом УАН (1918). Додатковим джерелом аналізу наукової діяльності є звіти про роботу академіка, доповідні записки про розвиток садівництва та діяльність кафедри акліматизації УАН (1927-1933); про роботу директором Акліматизаційного саду.

Варті уваги акт обслідування академіком Є. Вотчалом діяльності М. Кашенка в Київському акліматсаду (1922 р.) та відгук академіка М. Вавілова про роботу Акліматсаду (1932). *«Роботи академіка Кашенка вважаю серйозними і, без сумніву, цікавими й корисними. Важко назвати ще кого-небудь, хто б так глибоко поринув у свою спеціальність, так у ній зосередився. Я давно спостерігаю, як зоолог Кашенко*

шляхом наполегливої праці, штурмування природи і книг став ботаніком, знавцем своїх лікарських рослин. Роботи його заслуговують підтримки і продовження. Ніхто ще не дав стільки доказів своєї продуктивності, скільки дав академік Кашенко. Працездатність його воістину дивовижна», – так закінчується звіт академіка Є. Вотчала про ознайомлення з роботою Акліматсаду [23]. Ця оцінка була висока і об'єктивна. Академік М. Вавілов пропонував підтримати справу М. Кашенка, *«яка має державне значення»* [24].

До четвертої групи джерел належить епістолярна спадщина вченого, що має понад 36 справ. Вона поділяється на дві підгрупи: листи М. Кашенка й листи до нього. До першої підгрупи належать листи М. Кашенка, які зберігаються в ІА НБУВ, до секретаря Петербурзької академії наук С. Ольденбурга, сибірського садовода О. Олониченка, директора Британського музею С. Хармер. Цінну інформацію про участь фондоутворювача в організації УАН містить листування з академіком М. Василенком. Листування розкриває творчі інтереси вченого.

Важливу інформативну та емоційну насиченість мають листи до М. Кашенка сибірських садоводів і акліматизаторів І. Бедро і О. Олониченка, професора Томського університету Б. Іоганзена, академіка Лотельри із Олександрії, доктора Х. Райерсона – керівника відділу садівництва сільськогосподарського департаменту США, професора із Стокгольма Н. Холмгрена та інших.

Джерелознавчу цінність становлять, на наш погляд, листи М. Кашенка до першого президента УАН В. Вернадського, які зберігаються в ІР НБУВ [25]. Вони свідчать про велику повагу М. Кашенка до В. Вернадського як до вчителя і порадника. Коло проблем, порушених у листуванні, широке і охоплює ряд питань, які хвилювали обох. У цих документах уміщено обговорення проблем учених. Аналіз листування відкриває найпотемніші риси людини. Особисте листування вчених допомагає простежити історію відкриттів і винаходів, розкриває процес зародження наукових задумів, допомагає встановити факти біографії вченого. До М. Кашенка зверталися в листах і початківці, і відомі вчені. Дослідження епістолярії характеризує фондоутворювача як людину інтелігентну, скромну, просту, надзвичайно працьовиту, вченого-наставника.

До п'ятої групи належать документи, зібрані М. Кашенком. Вони безпосередньо об'єктивно характеризують фондоутворювача. Цю колекцію М. Кашенко збирав протягом усього життя. У матеріалах відображено етапи біографії вченого. Така колекція є цінним джерелом з історії розвитку біологічної науки, зокрема роботи І. Бедро *«Записки об акліматизації плодových культур в Сибіри»* (1918); Д. Лук'янова *«Результати сортоиспытания клещевини»* (1926); список колекцій Барнаульського природничо-історичного музею, складений Ф. Киреевим (1895), документи про розведення лікарських рослин у Росії (довідь та газетна стаття професора С. Ростовцева).

Остання – шоста група матеріалів – представлена фотодокументами (усього – 169), що були відображенням

конкретних моментів життя вченого. Фотографічний ряд побудовано у хронологічній послідовності. Ми простежили життєвий шлях ученого практично від народження до смерті, дома, у колі рідних, друзів і колег, з дружиною, дітьми, батьком і матір'ю, братом (1872-1931), з викладачами Томського університету (1890-1891) і співробітниками Київського акліматсаду (1919-1926) та ін. Аналіз фотодокументів підтвердив думку про необхідність комплексного вивчення цих видів джерел для істинного розуміння сутності подій та процесів.

Фонди особового походження для історико-біографічних досліджень мають виняткове значення, адже саме ці документи містять найбільшу кількість фактів про життя і діяльність людини. Минуле людства відображено в історичних джерелах, тобто продуктах матеріальної або духовної культури, з яких одержують дані про процеси суспільного розвитку.

Розвиток історичної біографістики, як однієї з галузей історичних знань, не може здійснюватися без використання документів, які зберігаються в архівах, музеях, рукописних відділах бібліотек, тобто найважливіших центрах ретроспективної історичної інформації. Для історичної біографістики особливе значення

мають дослідження і використання фондів особового походження, документів, які з'явилися у процесі життя і діяльності окремої особи, сім'ї або роду [26].

Огляд основних використаних джерел дав можливість стверджувати про існування в цілому достатньої джерельної бази для дослідження основних віх життєвого та творчого шляху академіка М. Кашенка. Автором опрацьовано особовий архівний фонд М. Кашенка, залучено низку різноманітних джерел, наукових праць ученого, його листів, записок, архівних матеріалів, які не були задіяні в науковому обігу і не використовувались у попередніх працях, присвячених вивченню життя і творчої діяльності вченого.

Таким чином, аналіз стану вивчення життя, діяльності і праць академіка М. Кашенка розкрив потребу ґрунтовного монографічного вивчення його спадщини і, в першу чергу, – комплексному висвітленні внеску цього видатного вченого в науку. При цьому потрібно продовжити вивчення його особового архівного фонду, документів та матеріалів, які зберігаються в інших архівних установах України та Росії і недостатньо відомі вітчизняним науковцям, та введення їх у науковий обіг.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Руда С. П. Академік Микола Кашенко / С. П. Руда // Члени-засновники Національної АН України / [відп. ред. В. А. Смолій] ; Інститут історії України НАН України. – К., 1998. – С. 188–212.
2. Кашенко Н. Ф. Эпителий человеческого хориона и его роль в гистогенезе последа. Автограф. Типографский оттиск. 1883-1884 / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 5. – 69 арк.
3. Кашенко Н. Ф. История развития тритона. 1887 / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 9. – 127 арк.
4. Кашенко Н. Ф. Список фаунистических экскурсий и экспедиций, совершенных профессором Кашенко / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 55. – 4 арк.
5. Кашенко Н. Ф. Обзор млекопитающих западной Сибири и Туркестана. 1905 / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 36. – 178 арк.
6. Кашенко М. Т. Огляд діяльності київського Акліматизаційного саду у відділі лікарських рослин за перший період його існування (з року 1915 по 1921) / М. Т. Кашенко // Праці фізико-математичного відділу Української Академії Наук. – К., 1927. – Т. 5. Вип. 4. – С. 3-13.
7. Кашенко М. Ф. Автобіографія. Чорновий автограф. Рукописна і машинописна копія. 1913-1927 / М. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 10. – Арк. 121.
8. Кашенко Н. Ф. Элементарный курс анатомии и физиологии человека. Тезисы. Черновой автограф, машинописная копия. 1884-1886 / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 6. – Арк. 16.
9. Кашенко Н. Ф. Краткое руководство по зоологии преимущественно для студентов медицины. (Курс лекций) / Н. Ф. Кашенко. – Томск : типолитография П. И. Макушина, 1892. – С. 1.
10. Кашенко Н. Ф. Скелет мамонта со следами употребления некоторых частей тела этого животного в пищу современным ему человеком. 1901 / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 216. – 60 арк.
11. Кашенко Н. Ф. Об атрофических человеческих зародышах / Н. Ф. Кашенко // Труды медицинской секции общества опытных наук при Императорском Харьковском университете. – 1884. – С. 2.
12. Кашенко Н. Ф. Смерть и долголетие с биологической точки зрения / Н. Ф. Кашенко. – 1914. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 60. – 32 арк.
13. Кашенко Н. Ф. Жизнь и смерть / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 98. – 34 арк.
14. Кашенко Н. Ф. Опыты омоложения и правила долголетия / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 144. – 4 арк.
15. Кашенко Н. Ф. Определитель млекопитающих животных Томского края. С приложением краткого описания способов их первоначальной обработки / Н. Ф. Кашенко. – Томск : типолитография М. Н. Кононова, 1900. – 68 с.
16. Кашенко Н. Ф. Отзывы о русских изданиях по биологии и зоологии. Рецензия на книгу А. Р. Уолласа «Дарвинизм» / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 1, од. зб. 23.
17. Кашенко Н. Ф. Первые шаги моего акклиматизационного питомника в г. Киеве / Н. Ф. Кашенко. – Ростов на Дону : Изд-во общества садоводства, 1914. – С. 24.
18. Отчеты о работе академика АН УРСС Н. Ф. Кашенко за 1922-1930 гг. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 63. – Арк. 26, 29, 31.
19. Кашенко Н. Ф. О некоторых сторонах предстоящей деятельности Томского отдела Императорского Московского общества сельского хозяйства / Н. Ф. Кашенко. – Томск : типолитография П. И. Макушина, 1895. – С. 1-11.
20. Кашенко М. Ф. Перетворення живої природи (популярне викладення основ акліматизації) / Н. Ф. Кашенко. – К., 1928. – 65 с.
21. Кашенко М. Ф. Коротка записка про наслідки моєї наукової діяльності. 1926 / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 65. – Арк. 12.
22. Кашенко Н. Ф. Автобиографические воспоминания. Черновой автограф. Машинописная копия. Б/д / Н. Ф. Кашенко. – ІА НБУВ. – Ф. 11. – Оп. 2. – Од. зб. 21. – 208 арк.; Кашенко М. Ф. Автобіографія. Чорновий автограф. Рукописна і машинописна копія. 1913-1927. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 10. – 125 арк.; Кашенко Н. Ф. Рассказы-воспоминания. Черновой автограф. Б/д. – ІА НБУВ, ф. 11, оп. 2, од. зб. 20. – 72 арк.; Кашенко М. Ф. Коротка автобіографія. – Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 10, од. зб. 5299. – 50 арк.

